

Attilâ İlhan ve “Ulusal Sol” Düşüncesi

Attilâ İlhan and “National Left” Thought

Fatih SÖYLEMEZ

*Yüksek Lisans Öğr., Gazi Üniversitesi, SBE,
Siyaset ve Sosyal Bilimler A.B.D.,
fatihsyilmz9320@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9730-4187>*

Makale Başvuru Tarihi: 08.04.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.05.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Çiğdem ERDEM

*Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
ciğdem.erdem@hbv.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4030-8750>*

ÖZET

Türkiye’de 1960’lı yıllar sol-sosyalist düşüncenin siyasal, toplumsal ve ideolojik bakımdan altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde sol hareketlerin yükselişi, beraberinde çeşitlenmeye ve giderek bölünmelere yol açmıştır. Soldaki bölünmenin çerçevesini tarih tartışmaları ile ittifak ve strateji ayrışmaları oluşturmuştur. Türkiye’nin güncel sorunlarına tarihsel bir perspektifle yaklaşan sol akımlar, bu dönemde gerçekleşmesini umdukları köklü toplumsal değişim için yön ve yöntemlerini belirlemişlerdir. Geri kalmış bir ülke olarak Türkiye’de, bağımsızlık ve kalkınma yolunda, toplumsal değişimin yönünü ve yöntemini tarihi referanslarla destekleyen sol akımlar, esas olarak, Osmanlı dönemini, Tek Parti dönemini ve Demokrat Parti dönemini tahlil konusu yapmışlar ve buradan hareketle farklı kavramsal ve kuramsal araçlara dayanarak, düşüncelerini geliştirmişlerdir. 1960’lara ve sonraki yıllara damga vuran bu düşüncelerden birisi de “Ulusal Sol” düşüncesidir. Bu düşüncenin önde gelen temsilcilerinden biri ise Attilâ İlhan’dır. Kemalizm’i ve Sosyalizmi milli bir hassasiyetle sentezleyen ve bunu diyalektik bir zeminde geliştiren İlhan, 1960’ların Türkiye’sine kendine özgü ve yerli bir tonda seslenmiştir. Genellikle edebi eserleri ve şair kimliğiyle bilinen İlhan, birçok gazete ve dergide yazdığı yazılarıyla Cumhuriyet dönemi siyasi düşünce hayatında sesi yankı bulan özgün bir kalemdir. Bu çalışmanın amacı; İlhan’ın Ulusal Sol tezinin, 1960’lar’ın sol düşünce dünyasındaki yerini tespit etmek ve bu tezin, İlhan’ın şahsi düşünce evrenindeki anlamını, temelleriyle birlikte ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler:

*Attilâ İlhan,
Ulusal Sol,
Kemalizm,
Sosyalizm,*

ABSTRACT

1960s was the golden age for left-socialist thought in political, social and ideological terms in Turkey. The rise of left movements during this period led to diversification and gradual division. The framework of the division on the left was caused by history discussions and alliance and strategy divisions. Leftist movements approaching Turkey’s current problems from a historical perspective have determined the direction and methods for radical social change they hope will happen in this period. Leftist movements supporting direction and method of social change with historical references in Turkey as a backward country in pursuit of independence and development, basically have analyzed Ottoman period, the single-party era and Democratic Party period and starting from this point of view have developed their thoughts based on different conceptual and theoretical tools. One of these thoughts that marked the 1960s and subsequent years is the idea of "National Left". One of the leading representatives of this thought is Attilâ İlhan. İlhan who synthesized Kemalism and Socialism with a national sensitivity and developed it on a dialectic platform, appealed to Turkey in 1960s in a distinctive and local way. İlhan, who is generally known for his literary works and poet identity, is an original pen whose voice echoes in the political thought life of the Republic period with his writings in many newspapers and magazines. The purpose of this study; to determine the place of İlhan’s National Left thesis in the left thought world of the 1960s and to reveal the meaning of this thesis in İlhan’s personal thought universe with its bases.

Keywords:

*Attilâ İlhan,
National Left,
Kemalism,
Socialism,*

1. GİRİŞ

Türkiye’de sol düşünce, çok çeşitli düşünsel yaklaşımları ve siyasi hareketleri içinde barındıran bir tarihe sahiptir. Osmanlı Devleti’nin son döneminden başlayıp bugüne ulaşan çizgide 1960’lı yıllar sol düşüncenin tarihinde en üretken ve en dinamik dönemi oluşturmuştur. Düşünsel üretkenliğin ve örgütsel dinamizmin damga vurduğu bu dönem sol düşünce içinde ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Geri kalmış bir ülke olarak Türkiye’nin kapitalist olmayan bir yoldan kalkınabileceğini düşünen sol hareketler, geri kalmışlığa neden olan ve değişmeye engel olanların hangi güçler olduğu ve bunlara karşı hangi güçlerle ittifak kurulup nasıl bir strateji izleneceği meselesinde ayrı düşmüşlerdir. Düşünsel ve örgütsel düzeyde ortaya çıkan ayrışmaların zeminini tarih tartışmaları oluşturmuş; Osmanlı dönemi, Tek Parti dönemi ve Demokrat Parti dönemine yönelik farklı yaklaşımlar, ittifak ve strateji meselesine de yansımıştır. Bu bağlamda sol düşüncede çeşitli akımlar ortaya çıkmış, bu akımlardan biri de “Ulusal Sol” olmuştur. Ulusal Sol düşüncenin önde gelen temsilcilerinden biri ise Attilâ İlhan’dır.

Aslında Türkiye’de “ulusal sol akım”, henüz “kavram” düzeyinde kullanılmasa bile tarihsel ve teorik kökleri itibariyle 60’lardan da önce gelişmeye başlamıştır. Hatta Çeçen’in ifadesine göre, (1997:187) “Türkiye’ye ulusal sol akım Mustafa Kemal ile beraber gelmiştir.” İlhan’ın da aşağıda inceleneceği üzere benzer görüşleri vardır. Bu görüşlerin üzerinden yükseldiği temel ise; milli mücadelenin anti-empyalist ve bağımsızlıkçı yönü ile asıl çelişkiyi sömüren ve sömürülen ülkeler arasında görmesidir ki bunlar Attila İlhan’da ulusal sol düşüncenin özünü teşkil eder. 1930’lardaki Kadro Hareketi ile teorik olarak şekillenmeye başlayan ulusal sol düşünce, bu hareketten çeyrek asır sonra Yön hareketi ile ivmelenmiştir. Her iki hareketle de Kemalizme teorik olarak, “ulusal sol bir çizgide içerik kazandırıl”mak istenmiştir (Çeçen, 1997: 214). Zaten İlhan’ın kendisi de Kadrocular (özellikle Şevket Süreyya Aydemir) ve Yön Hareketi (özellikle Doğan Avcıoğlu) sayesinde “ulusal sol hareket”in, “hayat sahası” bulabildiğini ifade etmiştir (İlhan, 2004:265-266).

Ancak İlhan’ın görüşleri ile 60’lar Türkiye’sindeki sol düşünce içerisinde ortaya çıkan ayrışmalar arasında bazı noktalarda benzerlikler bulunmasına karşın, bazı konularda da temel farklılıklar vardır. Görüş farklılıkları yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle ittifak ve strateji konusunda kendisini göstermektedir. Bunun somut siyaset düzlemindeki anlamı ise, Kemalizm, Sosyalizm eşleştirmesinin yapılp yapılamayacağı, ulusal kalkınmada kurulacak ittifakın ortaklarının kimler olacağı ya da en basit ifadeyle, “cuntacı”lıktan, “darbecilik”ten yana olunup olunmayacağıdır. İlhan’daki ulusal solcu düşünce, Kemalizm ile Sosyalizmi bir arada düşünebilmesi ve darbe karşıtlığı ya da ordunun Türk siyasi hayatındaki yeri değerlendirmesi ile kendisi ile benzer görüşleri paylaşan sol akımlardan ayrılmaktadır.

Şüphesiz Türk solunun 60’lar Türkiye’sinde aldığı biçim ve bölünmeler yekpare bir bütün değildir, her bir ayırda kendi içinde de ayrı parçaları, fraksiyonları olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Attila İlhan’in görüşleri, Kemalizm, Sosyalizm, Bağımsızlık ve ulusal kalkınma kavramlarından hareketle diğer sol akımlarla karşılaştırılıp ve buradan İlhan’daki ulusal sol düşünce tartışılırken, bu akımlar içerisindeki hizipleşme, çalışmanın kapsamı dışında kaldığından, söz konusu akımlar genel özellikleri itibariyle ele alınacaktır. Çalışmanın kapsamı dışında kalan bir başka konu da, “ulusal sol”un “sol” içerisindeki yeri ya da yersizliği tartışmalarıdır. Buradan hareketle kendisini bir sosyalist, bir Kemalist ve aynı zamanda milliyetçi ve hepsinin birden harmanlanmasıyla “ulusal solcu” olarak olarak konumlandıran İlhan’ın, kendini konumlandığı “sol” tartışması yapılmayacak onun yerine, burada kendisini ve ulusal sol düşüncüyü ne şekilde konumlandığı tartışılacaktır.

Dolayısıyla İlhan’ın Ulusalcılık, Kemalizm ve Sosyalizme bakışı üzerinden şekillenen Ulusal Sol yaklaşımını anlamaya çalışmak ve bu yaklaşımın, esas olarak, 1960’ların sol düşünce dünyasındaki yerini tespit etmek bu çalışmanın temel amacıdır.

1940’lardan 2005’teki ölümüne kadar üretkenliğini sürdüren İlhan, birçok gazete ve dergide yazılar yazmış; şiirleri, romanları ve denemeleriyle hem edebi hem düşünsel sahada söz söylemiştir. Cumhuriyet dönemi düşünce hayatının büyük bir kısmına tanıklık eden İlhan, edebiyatçı bir düşünür olarak, çeşitli alanlarda cereyan eden entelektüel tartışmaların taraflarından biri olmuştur. Bulduğu taraf, yaklaşık altmış yıllık düşünce hayatında daima Kemalizm, Sosyalizm ve Ulusalcılık zemininde anlam bulmuştur. Bu düşünsel zeminin gelişip olgunlaşması ise hayat tecrübesinin düşünsel evrimine etki eden yönleriyle mümkün olmuştur. Bu bağlamda İlhan’ın hayatını üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem; 1960’lara kadar gelen ve İlhan’ın düşünsel eğiliminin belirginleşip filizlendiği gençlik dönemidir. Tek Parti ve Demokrat Parti dönemine rastlayan bu dönem, İlhan’ın Kemalizm’e, Sosyalizme ve Batı’ya yaklaşımının, şahsi deneyimlerinin etkisiyle, sezgisel olarak şekillendiği dönemdir. İkinci dönem; bu düşünsel eğilimin olgunlaştığı ve 1960’ların yükselen sol

düşünce dünyasında sistemli bir bütünlük kazanıp, 1970'lerde denemeler hâlinde ortaya çıktığı dönemdir. Üçüncü dönem ise; 1980'lerden 2005'teki ölümüne kadar süren ve olgunluk döneminde inşa ettiği düşüncelerini aynı bağlamda ama değişen dünya koşullarına göre -Soğuk Savaşın bitmesi, küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni- geliştirip savunageldiği dönemdir.

Bu çalışmada; İlhan'ın 1960'ların sol düşünce dünyasındaki yerinin tespiti için evvela düşüncelerinin kavramsal bir bütünlüğe ulaştığı bu dönemin öncesi, yani gençlik yılları tasvir edilecek ve hayat tecrübesinin, düşünsel kırılma noktalarıyla çakışan yönlerine değinilecektir. Bu kırılmalar İlhan'ın Kemalizm'e ve Sosyalizme farklı bir yerden bakabilmesinin ve bunları 1960'larda tarihsel bir perspektifle sentezleyebilmesinin arka plânını oluşturmuştur. Kemalizm ve Sosyalizm anlayışının sentezi olarak ortaya çıkan Ulusal Sol düşüncesinin arka plânını oluşturan etkenlerden biri de İlhan'ın 1950'lerde yöneldiği tarih araştırmaları ile edebi eserlerinde beliren, yöntem kaygısıdır. İlhan, toplumcu-gerçekçi bir çizgide ürettiği edebi eserlerindeki yöntem kaygısını, tarih araştırmalarına da taşımış ve bir sosyal bilimci gibi belirli bir yöntemi, diyalektik tümdengelimini benimsemiştir. Şiirlerinden romanlarına, denemelerinden gazete ve dergi yazılarına kadar işlediği her eserinde toplumcu - gerçekçi dünya görüşüne ve çözümleyici fikir üretimine uygun olarak çağının sorunlarına eğilmiş ve bu sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Diyalektik bakıştan beslenen çalışmalarının neticesinde Ulusal Sol düşüncesini formüle etmiştir. Böylece birbirinin antitezi olarak görülen Kemalist ve Sosyalist düşüncüyü tahlil ederek, "Ulusal Sol"u, 1960'ların sol düşünce dünyasında bir sentez olarak savunmuştur.

Ulusal Sol düşüncüyü besleyen bu sentezin anlamı, İlhan'ın içinde bulunduğu sol düşünce dünyasındaki başka Kemalizm ve Sosyalizm yaklaşımlarıyla mukayese edildiğinde daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan 1960'ların önde gelen sol hareketlerinden olan Yön dergisi, Milli Demokratik Devrim hareketi (MDD), Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Ortanın Solu hareketinin Kemalizm ve Sosyalizm anlayışlarına kısaca değinmek, herhangi bir grup içinde değerlendirilmesi pek mümkün olmayan İlhan'ın temsil ettiği yeri belirginleştirecektir. O'nun bu hareketlerle ilişkisine göz atıldığında; Yön dergisinde bir süre yazarlık yapıp ayrıldığı, Türkiye İşçi Partisi lideri Mehmet Ali Aybar'ı desteklediği (İlhan, 1999a:34), Milli Demokratik Devrim hareketine ve bu hareketten türeyen gençlik örgütlerine mesafeli durduğu, Ortanın Solu hareketiyle ise ilginç şekilde eleştirel veya destekler nitelikte dikkate değer bir bağ kurmadığı anlaşılmaktadır.

Hem sol hareketler arasında hem de İlhan'ın bu sol hareketlerle ilişkisinde farklılaşmayı doğuran temel meselelerin başında, yaklaşık iki yüz yıldır süren Türk modernleşmesinde yukarıdan aşağıya toplumsal değişimin iki biçimi olarak ortaya çıkan Batılılaşma hareketleri ve cuntacılık girişimlerine yönelik görüş ayrılığı gelmiş ve bu ayrılık sol akımların ittifak ve stratejilerine de yansımıştır. Öyle ki köklü toplumsal değişim hamlesinin hangi güçlerin desteğiyle ve nasıl yapılacağı sorusu sol hareketlerin tarihsel bakış açısına göre farklılaşmıştır. İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesi de Kemalist ve Sosyalist düşünceye Batılılaşma ve cuntacılık temelinde farklı bir yaklaşım getirmiştir. Bu düşünce yukarıda tasvir edilen çerçevede etraflı olarak açıklanacaktır. Böylece İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesi, bu düşüncenin, şahsi düşünsel serüveni içindeki yeri ve 1960'ların sol düşünce dünyasındaki anlamı esas alınarak açıklanmış olacaktır. Bu yapılırken İlhan'ın 1960'larda olgunlaşan düşüncelerinin ürünü olarak 1970'lerden 1990'lara kadar bir seri hâlinde yayınlanan denemelerinden ve İlhan üzerine yapılmış çalışmalardan faydalanılacaktır. Böylece özellikle 2000'li yıllarda tekrar dirilen Ulusal Sol düşüncenin tarihsel arka plânı, bu düşüncenin öncüsü olan Attilâ İlhan'ın yaklaşımıyla ortaya konulacaktır.

2. GENÇLİK DÖNEMİ: ULUSAL SOL DÜŞÜNCENİN TEMELLERİ

Cumhuriyet dönemi siyasi düşünce tarihinde, edebiyatçı kimliğiyle öne çıkan ama siyasi düşünce alanında da kalıcı bir iz bırakan edebiyatçı-düşünürlerden biri, Attilâ İlhan'dır. 1940'lardan 2005'teki ölümüne kadar Türk düşünce hayatının içinde yer alan İlhan hayatı boyunca herhangi bir kitlesel harekete angaje olmamış, inşa ettiği şahsi düşünce evrenine bağlı kalmıştır. 1960'larda olgunlaşan düşüncelerinin temelleri, Tek Parti ve Demokrat Parti döneminde süren gençlik yıllarında filizlenmiş ve yaşadığı tecrübeler, düşünsel evriminin kırılma noktalarında belirleyici olmuştur. Bu bakımdan düşüncelerinin temellerini anlayabilmek için İlhan'ın gençlik yıllarında iz sürmek faydalı olacaktır.

15 Haziran 1925'te İzmir'de doğan Attilâ İlhan, çocukluğunu Menemen ve Karşıyaka'da, kırsal ve kentsel hayatı tanıyarak geçirmiştir. Orta sınıf memur bir ailede büyüyen İlhan ilk eğitimini de İzmir'de almıştır. Bu dönemde İlhan'ın zihnine yerleşen olaylardan biri, hocasının derslerde anlattığı İstiklâl Harbi ile büyüklerinden dinlediği, dedesi Hasan Fehmi'nin harp sırasındaki kahramanlık hikâyeleri, diğeri ise babasının tayini nedeniyle Konya'ya taşınmaları olmuştur (Reyhan, 2012:47,48). İlhan'ın Milli Mücadeleye yönelik hassasiyeti ileride Kemalizm'i, Kuvâ-yi Milliye hareketi üzerinden anlamlandırabilmesine imkân vermiştir. Bu anlamlandırmada

“Müdafaa-i Hukuk Öğretisi”ni tanımlayan halk gücüne dayanma, ulusal bağımsızlık ve anti-emperyalizm temaları belirleyici olmuştur. Öte yandan İlhan’ın Anadolu’yu temsil eden Konya’da karşılaştığı yoksulluk ve sefalet hâli, Türk insanının temel sorunlarına bakışında belirleyici olmuştur. Öyle ki gençlik yıllarından itibaren sol düşünceye bağlanan İlhan, ülkedeki temel soruna kültürel değil, iktisadi bir bakış getirmiştir. Bir solcu olarak ilerencilik ve gericiliğin kültürel değil iktisadi anlayışla ilgili olduğunu düşünmüş ve Kemalizm ile “İnönü Atatürkçülüğü” arasındaki ayrımı da bu farklılık üzerinden yapmıştır. Kemalizm’i ulusal bağımsızlık ve iktisadi kalkınma hedefiyle, Tanzimat dönemine eşdeğer saydığı İnönü dönemini ise iktisadi bağımlılık ve kültürel yabancılaşma sorunuyla açıklamıştır. İlhan’a göre, “*İnönü Cumhuriyeti yıllarında, devletin kültür politikası ‘resmen’ yeni bir Tanzimatçılık*” olmuştur (İlhan, 2006:11). Karanlık bir dönem olarak nitelediği İnönü dönemini yukarıdan aşağıya kültürel dönüşüm programının, yani kültür emperyalizminin ve Tanzimat alafrangalığının devamı olarak yorumlamıştır (İlhan, 2017:227). İnönü CHP’sinin Batılılaşma programını ve iktidarı kaybettiği DP dönemindeki 1960 darbesini hazırlayan cuntacı girişimlerini, Mustafa Kemal hareketiyle ilişkilendirmenin yanlış olduğunu düşünen İlhan siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan İnönü CHP’sini eleştirmiştir.

1940’larda sol düşünce ile tanışan İlhan bu dönemde Nazım Hikmet, Kemal Tahir gibi solcu edebiyatçılara ve Niyazi Berkes, Behice Boran gibi solcu akademisyenlere yapılan baskılara da karşı çıkmıştır. Kemalizm’i İnönü Atatürkçülüğünden ayıran İlhan solla ilgili de bir ayrım yapmış; Sovyet ekolünü benimseyen Dr. Şefik Hüsnü’nün liderliğindeki Türkiye Sosyalist Köylü ve Emekçi Partisi’nin karşısında, Mustafa Suphi çizgisinden gelen Esat Adil’in Türkiye Sosyalist Partisi’ne üye olmuş, aynı zamanda bu hareketin çıkardığı Gün dergisinde yazmaya başlamıştır (Reyhan, 2012:67,68). Böylece baskıcı, tepeden inme ve enternasyonal yaklaşımın temsilcisi olarak gördüğü sol hareketlerin karşısında özgürlükçü, halk gücüne dayalı ve ulusal olarak nitelendirdiği sol çizgiyi savunmuştur. Bu savunuyu 1950’lerde de sürdürerek DP döneminde sola yönelen baskıcı politikanın karşısında yer almış ve bu dönemde iktisadi ve siyasi olarak dışa bağımlılığın sürdürüldüğünü düşünmüştür.

İlhan’ın Kemalizm ve Sosyalizm anlayışının, bu iki düşünceye yönelik çeşitli algı ve pratiklerinden ayıklanarak netleştiği dönemde, Batı’ya yönelik bakış açısı da belirginleşmeye başlamıştır. 1960’tan önce iki kez Fransa’ya giden İlhan, tıpkı Konya’da, kendisine anlatılandan farklı bir Anadolu tablosuyla karşılaşması gibi, Fransa’da da Batılı toplumların “öteki yüzü” ile karşılaşmıştır. İlhan’a göre bu öteki yüz çağdaş Batılı toplumların zenginliğinin sömürgecilik geçmişinde yattığının ve Batılı olmayan toplumlara emperyalist ve ırkçı bir saldırı olarak yöneldiğinin göstergesidir. İlhan’ın ifadesiyle “*Sömürgecilik gerçeği...Avrupalının teknik üstünlüğüne yaslanarak adım adım bütün yeryüzünü ahtapot kolları arasına alması*”dır ve sanayi devrimini gerçekleştirilebilmesi için gereken ekonomik altyapıyı sağlayan “merkantilisme”in altında yatan altınlar... kızılgereli kanıyla boyalı”dır (İlhan, 2017:61,62).

İlhan’ın düşüncelerinin şekillenmesinde son olarak değinilebilecek etken ise 1940’lardan itibaren gelişen edebiyatçılığından kaynaklanan yöntem kaygısıdır. 1950’lerde edebi çalışmalarını yoğunlaştıran İlhan, edebi eserlerinde benimsediği toplumcu - gerçekçi yöntemi, siyasi tahlillerinde de kullanmıştır. Araştırmalarını tarihsel bir perspektife ve diyalektik bir zemine oturtmuştur. Bu yönüyle edebiyatçılar arasında siyasi çözümler yapıp belli bir metodolojiyi kullanan ve araştırmalarında bir sosyal bilimci titizliği gösteren az sayıda isimden biri olmuştur (Reyhan, 2012:22).

Böylece 1960’lı yıllara gelindiğinde İlhan’ın Cumhuriyet dönemine, Kemalizm’e, Sosyalizme ve Batı’ya yönelik bakış açısının ana çizgileri hem hayat tecrübesi hem de yaptığı tarih araştırmaları sonucunda temellenmiş ve bu önemli birikimle 1960’ların düşünce dünyasında bütünleşerek Ulusal Sol düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Daha önce belirtildiği gibi bu düşünce önce gazete ve dergi yazılarında parçalı olarak işlenmiş, 1970’lerden itibaren sistemli olarak denemeler hâlinde yayınlanmıştır. İlhan’ın Ulusal Sol düşüncesinin ayrıntılarına geçmeden önce bu yaklaşımın 1960’ların sol düşünce dünyasındaki yerini tespit etmek; İlhan’ın Kemalizm, Sosyalizm, Ulusalçılık gibi kavramlara yüklediği anlamın mukayeseli olarak anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

3. 1960’LAR, SOL VE ATTİLÂ İLHAN

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya öncülüğündeki iki kutuplu dünya düzeninde Sosyalist ve kapitalist dünyanın genişleme ve güçlenme çabası ile eski sömürge ulusların bağımsızlık mücadeleleri, 1960’ların iklimini belirleyen temel olgulardır. Özellikle Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika coğrafyasını saran bağımsızlık mücadelelerinde, iktidarı ele geçiren askeri hareketler sosyalist olduklarını ilan etmiş ve Sosyalizm anti-emperyalizme eşdeğer görülmüştür (Şener, 2010:72,73). Bağımsızlık mücadelesi veren ulusların emperyalizmin boyunduruğu altında geçen yılları, onları ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma için

kapitalist olmayan bir yolun arayışlarına itmiştir. Kapitalizmin alternatifi ise iki kutuplu dünya düzeninde sosyalizm olarak kabul edilmiştir. Bu kabulün, 1960'lara uzanan bu süreci "sosyalizm çağı"na dönüştürdüğü söylenebilir (Aybar, 1968:6).

Bu süreç sömürge, yarı-sömürge ya da dışa bağımlı olan ülkelerde Sosyalizme geçişin nasıl gerçekleşeceği ile ilgili tartışmaları ve farklı sol yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Dünya genelindeki sol yükselişin yankı bulduğu ülkelerden biri olan Türkiye'de de, 1960'ların başından itibaren gelişen sol düşünce dünyasında, ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınmanın yönü ve yöntemi ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Kitlesele bir taban bulma ve siyasallaşma anlamında 1960 öncesine göre epey güçlenen sol hareketler, çeviri yayınlar sayesinde dünya solundaki gelişmeleri takip etmiş ve Türkiye'de toplumsal değişime yönelik ittifak ve stratejilerini tarihsel bir perspektifle ortaya koymuşlardır.

Bu dönemde farklı sol yaklaşımları temsil eden ve sol düşüncenin ana yönelimlerini oluşturan üç sol hareket zuhur etmiştir: Yön dergisi hareketi, Milli Demokratik Devrim hareketi ve Türkiye İşçi Partisi.¹ Bu ayrışmada, Yön ve MDD çevreleri, genel olarak, 1960 öncesinde Sovyet tesiriyle şekillenen Türkiye Komünist Partisi geleneğine bağlı kalırken, TİP çevreleri bu geleneğe alternatif bir sol yaklaşım getirmişlerdir. Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal evrim aşamasına ve toplumsal değişimin yönü ve yöntemine ilişkin solda, örgütsel ve düşünsel düzeyde beliren bu ayrışma, toplumsal değişime yönelik farklı ittifak ve strateji arayışlarını doğurmuştur.

Bu arayışları örgütsel düzeyde temsil eden bu hareketlerin dışında Kemalizm'e, Sosyalizme, Batı'ya ve toplumsal değişimin yönü ve yöntemine ilişkin genel yaklaşımlardan birçok noktada ayrılan, herhangi bir harekete bağlı kalmadan çözümlenmelerini dile getiren ve bu bakımdan "kendine özgü bir kendine özgücü" olan düşünürlerden biri, Attilâ İlhan olmuştur (Bora, 2017:608). Yön dergisinde yazmasına ve TİP lideri Mehmet Ali Aybar'ı desteklemesine rağmen bu çevrelerin tezlerinden birçok noktada ayrılan İlhan, kendi düşünce çizgisini oluşturmuş ve Ulusal Sol anlayışı inşa etmiştir. 1960'ların sonunda Bülent Ecevit'in öncülüğünde gelişen Ortanın Solu² hareketiyle yakın düşüncelere sahip olsa da bağımsız duruşunu sürdürmüş ve yaklaşımını önce gazete ve dergi yazılarında, sonra denemelerinde ortaya koymuştur. İlhan'ın yaklaşımı Kemalizm'e ve Sosyalizme getirdiği yorum bakımından hem Sovyet ekolünü benimseyen çevrelerden hem de Batı Marksizm'i ile bağ kuran çevrelerden köklü farklar taşımış ve bu yönüyle ana akım Türk solundan ayrı bir noktada durmuştur (Emre, 2020).

İlhan'ın bu sol hareketlerden ayrılan yönlerini açıklamadan önce sol hareketlerin genel olarak buldukları birkaç noktaya değinmek gerekir. 1960'larda toplumsal, siyasal ve ideolojik bakımdan gelişen sol hareketlerin hemen hepsi, Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olmasından hareketle ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma için anti-emperyalist mücadelenin yollarını aramışlardır. Türkiye'de sol hareketler temel olarak geri kalmışlıktan hareket etmişler ve köklü toplumsal değişimin motor gücünü üstyapıda değil altyapıda aramışlardır. Bu bağlamda iktisadi kalkınma fikri bağımsızlığın temel koşulu olarak öne çıkmıştır. Bu zeminden hareketle sol hareketler Sosyalizm hedefinde de bulmuşlardır. Ancak bu noktadan sonra ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de köklü toplumsal değişmeye tarihsel olarak engel olan güçler konusu, iktisadi kalkınmanın yöntemi meselesi ve sosyalizme geçişte ittifak ve strateji sorunu, temel ayırım noktalarını oluşturmuştur. Bu ayırım noktalarını İlhan ekseninde karşılaştırmaya geçmeden önce bir ortak paydadan daha söz etmek gerekir. Bu dönemde sol hareketlerin anti-emperyalist ve sosyalist bir duruşla birlikte savundukları değerlerden biri de Ulusalçılık olmuştur.³ Kurtuluş Kayalı da, 1960'larda kendisini ulusalçı olarak nitelemeyecek bir solcu bulmanın pek mümkün olmadığı kanaatinde (Reyhan, 2012:6). Enternasyonalizm rüzgârının zayıfladığı bu yıllarda ulusal kalkınma ve ulusal bağımsızlık sol hareketlerin şiarı olmuştur. Ancak Attilâ İlhan'da da görüleceği gibi, soldaki Ulusalçılık, daha çok sağ ideoloji ile ilişkilendirilen Milliyetçilikten farklıdır. Irksal ya da özcü bir kaygı taşımayan Ulusalçılık ulusal, yani milli değerlerin sol bir dünya görüşüyle savunulmasından yana olmuştur. İlhan'a göre, "antiemperyalist cephe de yer alan, sosyalistler de dâhil tüm kesimler milliyetçidir"

1 1961 yılında Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünde 1042 kişinin imzaladığı bir bildiriyle yayın hayatına başlayan Yön dergisi, yine 1961'de ağırlıklı olarak sendikacılar tarafından kurulan ve daha sonra aydınların, özellikle de Mehmet Ali Aybar'ın partiye katılımıyla kısa sürede örgütlenerek 1965 seçimleriyle birlikte 15 milletvekili tarafından parlamentoda temsil edilen Türkiye İşçi Partisi ve dönemin üçüncü sol siyasal akımı olarak eski TKP kadrolarına dayanan ve 1967'den itibaren TİP tabanı ile üniversiteli gençlik içinde geniş bir destek bulan Milli Demokratik Devrim hareketi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: (Şener, 2010).

2 1960'ların sonunda Cumhuriyet Halk Partisi içinde ortaya çıkan ve partinin iktisadi ve kültürel politikalarına alternatif öneriler getiren Ortanın Solu hareketi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: (Ecevit, 2009).

3 Nitekim İlhan da, "Kuva-yı Milliye toprağında, 'Dip Dalgası'nın farkında olan, onunla 'dirsek temasını' temine çalışan, yine de iki önemli hareketin geliştiğini hatırlayalım; a/ Kadro Hareketi (Şevket Süreyya), b/ 'Yön Hareketi' (Doğan Avcıoğlu). Onlar olmasaydı, gün geçtikçe yükseldiğini gördüğümüz, 'Ulusal Sol Hareketi' acaba 'hayat sahası' bulabilir miydi?" sorusunu sorarken, bu akımların hem kendi hem de ulusal sol düşüncenin şekillenmesi üzerindeki olumlu etkisini kabul etmektedir (İlhan, 2004:265-266).

(Erdem, 2016:144,145) ve antiemperyalist cephede yer almak için, Kemalist ve milliyetçi olunmalıdır (İlhan, 1994:45).

Öte yandan soldaki ulusal bakış, 1960'lara has bir durum değildir. Öncesinde de özellikle Mustafa Suphi'nin TKP'sinde ve Kadro dergisinde bu bakışın ağırlığı görülmüştür. Bu bakış temel olarak 1917 Sovyet Devrimi'nden, Sultan Galiyev hareketinden ve Türk Yurdu dergisinden beslenmiş ve bu yelpazenin ortak zeminini, anti-emperyalizm ile ulusal kalkınma düşüncesi oluşturmuştur (Balta, 2002:153-174). Sovyetlerin ulusal sosyalist devrimi, Sultan Galiyev'in ulusal kurtuluş hareketi ve Türk Yurdu dergisinde esas olarak Yusuf Akçura'da görülen milli iktisat ve kalkınma söylemi, Türkiye'deki sol hareketlerin bakış açısına etki etmiştir. Bu kaynaklardan beslenen sol hareketler ülkelerindeki temel sorunu sınıf meselelerinde değil, gelişmiş ülkeler ile bağımlı ülkeler arasındaki çelişkilerde bulmuşlardır. Dolayısıyla sınıf yerine ulus merkezli bir bakışı benimseyerek, ulusal kurtuluş devrimlerine öncelik vermişlerdir. İşte bu ulusal kaygı 1960'ların sol hareketlerinde ve İlhan'ın düşüncelerinde de yankı bulmuştur. Solun bulunduğu zemin ulusal bağımsızlık, ulusal kalkınma ve anti-emperyalizm olmuştur.

1960'larda sol hareketlerin ortak bir zeminde buluşması ayrışmalara engel olamamıştır. Zira bu zemin köklü toplumsal değişimin öznesini ve yöntemini genel geçer biçimde tayin edememiştir. Aynı zamanda tarih tartışmalarını da tekbiçim bir sonuca götürmemiştir. Yani Kemalizm'e, Batı'ya, Osmanlı-Türk bürokrasisine ve üretim biçimine yönelik yaklaşımları aynı çizgide birleştirememiştir. Bu meseleler Türkiye'de sol hareketleri ayrı yollara itmiştir. Bu noktada çalışmanın bağlamı içinde İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesinin dayanaklarını oluşturan bu meselelere bakış açısı, yukarıda adı geçen sol hareketlerle mukayeseli olarak kısaca ele alınacaktır. Bu mukayese İlhan'ın bu hareketlerden düşünsel olarak ayrıldığı çerçevede yapılacaktır.

İlhan'ın bir süre yazarlık yaptığı Yön dergisi ile ilişkisi MDD hareketi ile birlikte ele alınabilir. Zira Yön ve MDD çevreleri Sosyalizme geçişte kritik olan ittifak ve strateji meselesinde aynı çizgide yer almışlardır. Bu çizgi Sovyetler Birliği'nin çevre ülkelere sunduğu kapitalist olmayan kalkınma yolu ve milli cephe çizgisidir (Bora, 2017:653). Yön ve MDD çevrelerine göre, "*Türkiye, geri kalmış değil, emperyalizmin geri bıraktığı bir ülkedir. Emperyalizm, her türlü bağımsız gelişme olanağını kaldırdığı içindir ki, Türkiye'ye ilerleme ve gelişme yolunu kesinlikle kapamıştır*" (Avcıoğlu, 1969:149). Kemalist Cumhuriyet anti-feodal ve anti-emperyalist nitelikte yarım kalmış bir milli demokratik devrim, Demokrat Parti iktidarı bu niteliğe sekte vuran bir karşı devrimdir. Çünkü Tanzimat Batıcılığı aslen bir "*emperyalist hegemonya*"dır ve "*Tanzimat Batıcılığı ile Menderes Batıcılığı arasında pek az fark vardır*" (Avcıoğlu, 1969:149). 27 Mayıs 1960 ise bu karşı devrimi durdurmaya yönelik ilerici fakat yetersiz bir harekettir. Buna göre şimdi yapılması gereken; başında asker-sivil bürokrasinin bulunduğu milli bir ittifakın öncülüğünde, aşamalı bir devrim modeliyle önce ulusal demokratik devrimi tamamlamak, sonra da sosyalist devrimi gerçekleştirmektir.

İlhan bu çevrelerin Kemalizm'i ulusal demokratik devrimle, Batı'yı emperyalizmle anlamlandıran yaklaşımlarına katılmış ancak strateji konusunda ayrı düşmüştür. İlhan bu çevrelerin aksine Kemalizm'in, "*ulusal demokratik devrim*"i bir tepeden inme hareketle değil, bir taban hareketiyle gerçekleştirdiğini savunmuştur. Gerçekte olan, "*emperyalizme karşı 'ulusal kurtuluş cephesiyle' kazanılan siyasal bağımsızlık savaşı*"dır (İlhan, 2018a:26). Buradan hareketle Kemalizm'i cuntacılıkla ilişkilendiren her türlü yaklaşıma karşı çıkmış, sol bir cunta olarak tanımlanan 27 Mayıs'ı eleştirmiştir. "*27 Mayıs solculuğu... geniş çapta askere prim veren, askere dayanan ve onunla bir şey yapmaya çalışan bir harekettir*" ve bu hareketin başarılı olması mümkün değildir (İlhan, 1998:56). Bu sebeple İlhan, asker-sivil bürokrasinin öncülüğünde yapılacak aşamalı bir devrim modelini desteklememiştir. "*Anadolu İhtilali'nde hiç kuşkusuz ordunun rolü büyüktür ama başrol onda değildir, tam tersine başından başlayarak devrimi önce halk kongreleri, sonra Milet Meclisi yönetmiştir, ordu ulusal iradeye tabi kılınmıştır*". Bu sebepten, "*Mustafa Kemal hareketini 27 Mayıs ya da 12 Mart türünden bir cuntacılık sanmak*", 60 sonrası düşülen yanlışlardan biridir (İlhan, 2018a:61). Orduyu hiçbir zaman meclisin üstünde bir güç olarak düşünmeyen Mustafa Kemal, ordu için "Meclisin Ordusu" ifadesini kullanmıştır (İlhan, 1999b:130). İlhan bu düşünceleriyle Yön ve MDD çevrelerinden ayrılmıştır. Zaten bir süre sonra Yön dergisinde yazmayı bırakmış, MDD hareketi içinden türeyip şiddetli bir araç olarak kullanan sol fraksiyonları eleştirmiş ve demokratik yol vurgusu yapmıştır.

Demokrasi vurgusuyla TİP ve Ortanın Solu hareketine yaklaşan İlhan bu çevrelerle de bazı noktalarda ayrı düşmüştür. TİP çevreleri açısından öncelikli olarak Mustafa Kemal, emperyalizm karşısında duruşu, "istiklal-i tam" vurgusu açısından olumlanan bir figürdü. Ulusal Kurtuluş Savaşı, emperyalizme karşı bir başkaldırı idi. Bu bakımdan "*Kemalizm bir sol ideolojisiydi....Tuttukları yol, solda olan, sola giden bir yoldu*" (Aybar, 1988:24,130,137). Ardından gelen Kemalist Cumhuriyet, burjuva demokratik nitelikte bir devrimdi ve 1960'lara gelen süreçte hem kapitalizm hem demokrasi ciddi bir gelişme sağlamıştı (Şener, 2010:303,304). Kemalizm'i burjuva demokratik devrimle, Batı'yı emperyalizmle anlamlandıran bu çevreler 1960'ların Türkiye'sinde

sosyalist mücadelenin emekçi halk kitlelerini temsil eden işçi sınıfı ittifakıyla demokratik yoldan yapılması gerektiğini savunuyorlardı. Halka dayalı demokratik mücadeleyi savunan İlhan da bu hareketi desteklemiştir. Aybar'ın güler yüzlü ve özgürlükçü olarak tanımladığı “*Türkiye’ye özgü Sosyalizm*” (Aybar, 1968:639) fikrini olumlu bulmuştur. Öyle ki İlhan da Sosyalizmi bu minvalde tanımlamıştır: “*Ya insançı ve özgürlükçü ya da hiç*” (İlhan, 2018b:62). İlhan'ın TİP çevreleriyle ayrıldığı nokta ise Kemalizm yaklaşımıdır. Asker-sivil bürokrasiyi Sosyalizmin önünde bir engel olarak gören TİP çevreleri Kemalizm'i de bürokratik bir hareket olarak tanımlamış ve halktan kopuk olmakla eleştirmişlerdir (Aybar, 1988:144). İlhan ise Tanzimat, İttihat-Terakki ve İnönü dönemleriyle ilişkilendirdiği bürokratik iktidarın tarihini Kemalizm'den ayırmıştır. İlhan'a göre Tanzimatçılık demek, batı taklitçiliği demektir ve Tanzimat bürokrasisi de İnönü de aynı yerde, “*batılılar gibi olmak*” noktasında buluşmuştur (İlhan, 1994:38). İlhan'ın ifadesiyle, Tanzimat batıcılığı, “komprador”, Mustafa Kemal'in batıcılığı ise “bilinçli” batıcılıktır (İlhan, 2017:90). Onun devrimciliğini körelten ise İsmet İnönü'dür (İlhan, 2018a:40). İlhan, Kemalist hareketi bir taban hareketi olarak Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele dönemiyle ilişkilendirmiştir. TİPlilerin aksine Kemalizm'i ve Sosyalizmi birlikte düşünebilmiştir: Atatürk'ü “solcu” (İlhan, 1998:54) olarak nitelendiren İlhan'a göre, “*Atatürkçülük, uygarlıkçı, ilerlemeci nitelikleri bilime ve akla öncelik tanınmasıyla, devrimci gelişmesinin bir konağında sosyalizmle mükemmel buluşur*” (İlhan, 2017:93).

Son olarak İlhan'ın Ortanın Solu hareketiyle ilişkisine değinmek gerekir. İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesinin ana parçası olan Kemalizm ve Sosyalizme yönelik tezleri Bülent Ecevit'in 1960'ların sonunda CHP içinde başlattığı Ortanın Solu hareketinin de merkezi söylemi olmuştur. İlhan'ın yaklaşımında olduğu gibi, ulusal demokratik nitelikteki Türk devrim hareketini Kurtuluş Savaşı ile başlatan Ecevit Ortanın Solunu; büyük toprak sahipleri ve büyük sermayeye karşı köylünün ve işçinin hakkını savunan, kültürel farklılıkları geri plana itip topyekûn bir ulusal kalkınmayı hedefleyen ve ulusal bağımsızlığın gerçekleştirilmesi için mücadele eden bir hareket olarak tanımlamıştır (Ecevit, 2009:7). Kemalizm'e, Batı'ya ve ulusal demokratik devrime yaklaşımları paralel düşmesine rağmen İlhan bu hareketle yakın bir bağ kurmamıştır. Üstelik İlhan gibi Ecevit de 27 Mayıs'ın ve cuntacılığın karşısında durmuştur. Yön ve TİP çevreleriyle ayrışan tarafları bulunmasına rağmen belli ölçüde bağ kuran İlhan'ın birçok noktada paralel düştüğü Ortanın Solu hareketi ile temas etmemesi ilginçtir. İlhan Demokrat İzmir gazetesinde çalıştığı dönemde Aybar'ın TİP'i ile birlikte Ecevit'in demokratik sol siyasetine de olumlu yaklaşmış ancak daha sonra bu hareketle doğrudan bir yakınlık kurmamıştır (Reyhan, 2012:103). İlhan'ın Ortanın Solu hareketiyle bağ kurmamasının nedeni, bu hareketin CHP içinde filizlenmiş olmasında aranabilir. Siyasi olarak solun TİP tarafından temsil edildiğini düşünen İlhan, İnönü'nün etkili olduğu CHP'de sol bir hareketin uzun ömürlü olamayacağını ya da sonuçta, 40'lardan beri eleştirdiği İnönü CHP'sinin halktan kopuk ve anti-demokratik geleneğine sapanacağını düşündüğü söylenebilir.

İlhan'ın 1960'ların sol hareketleriyle ilişkisi örgütsel ve düşünsel düzeyde genel olarak bu bağlamda cereyan etmiştir. Böylece İlhan'ın 1960'ların sol düşünce dünyasındaki yeri tespit edilmiştir. İlhan'ın bu dönemde olgunlaştırdığı Ulusal Sol düşüncesi aşağıda etraflı olarak ele alınacaktır.

4. ATTİLÂ İLHANI'IN SOL DÜŞÜNCESİ

Attilâ İlhan, Türkiye'de, 1960'lardan itibaren yükselen sol düşünce dünyasına “Ulusal Sol” yaklaşımıyla katılmıştır. Bir önceki kısımda değinildiği gibi, İlhan'ın kafa yordığı meseleler soldaki merkezi tartışma konularıyla yakından ilgili olmuştur. Genel olarak Kemalizm, Sosyalizm ve Batı ekseninde süren tarih tartışmaları ile çağdaş Türkiye toplumunun bağımsızlık ve kalkınma sorunu, solun eğildiği temel meseleler olmuştur. Bu tartışmalardan beslenen ittifak ve strateji meselesi de düşünsel farklılıkları örgütsel boyuta taşımış ve keskinleştirmiştir. Böyle bir düşünce dünyasının içinde yer alan İlhan, gençlik döneminden gelen eğilimleri ve yine 1960 öncesinde oluşturduğu birikimiyle Ulusal Sol düşüncesine ulaşmıştır. Bu kısımda etraflı olarak açıklanacak olan bu yaklaşım tarihsel arka plânı ve 1960'lardaki kavramsal bütünlüğüyle ele alınacaktır.

İlhan'ın Kemalizm, Sosyalizm ve Ulusalçılık anlayışının bir sentezi olarak ortaya çıkan Ulusal Sol düşüncesi, bu sentezin sacayaklarını oluşturan tezlerin yani; Kemalizm, Sosyalizm ve Ulusalçılık anlayışının ayrı ayrı ele alınmasıyla anlaşılabilir. İlhan'ın 1960'larda olgunlaşan Ulusal Sol düşüncesinin ana unsurlarından biri olan Kemalizm anlayışının tarihsel arka plânı, Milli Mücadele dönemine yaslanmaktadır. Bu dönemi Müdafaa-i Hukuk öğretisi ile açıklayan İlhan'a göre bu öğretiye dayanan Kemalist hareket, emperyalizme karşı mazlum milletlerin kurtuluşunu, kapitülasyonların kaldırılmasını, ulusal bağımsızlığı savunmuş ve Türk İnkılabını doğurmuştur (Reyhan, 2012:191). Türk İnkılabı ise temel olarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedeflemiştir. Türk İnkılabının aralıksız devrimlerle yaşadığını düşünen İlhan, bunun temelinde Kemalist hareketin gerçekleştirdiği, birbiriyle bağlantılı üç büyük devrimin bulunduğunu öne sürmüştür. Bunlar;

Emperyalist ülkelere karşı verilen Kurtuluş Savaşı, hanedan düzenine karşı demokratik devrim ve toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına geçişidir (İlhan, 2018a:15). Bu bakımdan İlhan, Mustafa Kemal'in, ulusal demokratik devrimi de ulusal kurtuluş devrimini de, halk gücüne dayanarak gerçekleştirdiğini düşünmüştür. Tam bağımsızlığı ve çağdaş uygarlığı hedefleyen ulusal demokratik devrimin gerçekleşmesi ve yeni rejimin kurulması sürecinde bazı otoriter uygulamaların ortaya çıkmasını kaçınılmaz bulan İlhan, daha sonraki gelişmeleri ise "İnönü Atatürkçülüğü" ile açıklamıştır. İsmet İnönü'nün iktidarda bulunduğu dönemleri kültürel olarak Tanzimat alafrangalığının, idari olarak İttihat ve Terakki diktatörlüğünün yeni biçimi olarak değerlendiren İlhan, İnönü önderliğindeki CHP dönemini de sonrasındaki DP dönemini de iktisadi ve siyasi anlamda dışa bağımlılık üretmekle eleştirmiştir (İlhan, 2018a:70-73).

Kemalizm'i; Tanzimat, İttihat-Terakki ve İnönü CHP'si dönemlerinden ayıran İlhan, Mustafa Kemal'i de Jön Türk tipi aydınlardan ayrı tutmuş ve O'nun hem gericiliğe hem Batı taklitçiliğine karşı mücadele ettiğini belirtmiştir (Reyhan, 2012:184). İlhan'a göre Kemalizm siyasette, iktisatta ve kültürde tam bağımsızlığı hedeflemiştir: "*Gazi'nin cumhurbaşkanı olduğu, Türkiye Cumhuriyeti, 'Mazlum Milletler'in savunucusu, anti-emperyalist, dolayısıyla 'tam bağımsız'*"dır (İlhan, 1999a:113). Bu sebepten Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı her dönemde anti-emperyalist olmuştur (İlhan, 1999b:131). "*Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Müdafaa-i Hukuk ruhuna uygun olarak, Kemal Paşa ve arkadaşları..., yabancı sermayesine karşı, tam bağımsız bir ekonomiden, sanayileşmeden yana tutum*" sergilemiştir (İlhan, 2018a:71). Kemalizm; ulusal bağımsızlığın, ulusal kalkınmanın ve ulusal bileşimin bayraktarlığını yapmıştır.

İlhan Kemalizm ile İnönü Atatürkçülüğünün farklılığına ilişkin bir örnek olarak Köy Enstitülerine değinmiştir. İlhan'a göre Mustafa Kemal'in iktisadi bağımsızlık hedefiyle ortaya çıkan Köy Enstitüleri projesi köyün kalkınmasını ve köyden kente mobilize olacak kol ve beyin emekçilerine dayalı sanayileşme ile çağdaş uygarlık düzeyini hedeflerken İnönü döneminde kültür eksenli bir programın aracı hâline getirilmiştir (İlhan, 2018b:231). İlhan'a göre İnönü döneminde bu proje köylüyü köyde tutmak ve Batılı değerleri tüm ülkeye yaymak üzere iktidarın korunmasına hizmet etmiştir. Yani altyapı devrimini amaçlayan proje, üstyapısal dönüşümün parçası olarak uygulanmıştır.

İlhan'ın Kemalizm ile İnönü Atatürkçülüğü arasında siyasi, iktisadi ve kültürel boyutta ve Batılılaşma ekseninde yaptığı ayrımın dışında bir ayracı da, cuntacılık meselesidir. 1960 darbesini İnönü CHP'si ile ilişkilendiren İlhan'a göre, 60 sonrası kuşağın en büyük yanlılarından biri Mustafa Kemal hareketini 27 Mayıs veya 12 Mart türünden bir cuntacılık sanmaktır (İlhan, 2018a:61). Kemalizm'i halk kongrelerine ve Millet Meclisi'ne dayanan bir taban hareketi olarak değerlendiren İlhan, özellikle solda, Kemalizm adına hedeflenen cunta girişimlerini sert şekilde eleştirmiştir. Halkla ilişki kuramayan ve bürokrasiye dayanıp darbeye başvuran tepeden inme programların karşısında durmuştur.

İlhan'ın Kemalizm yaklaşımının ana temalarına bakılınca Ulusalcılık anlayışının temelleri de açıkça ortaya çıkmaktadır. İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesinin sacayaklarından bir diğeri olan Ulusalcılık tezi, Kemalizm anlayışında da vurgulanan, ulusal bağımsızlık, ulusal kalkınma ve ulusal bir tabana dayanma ilkeleriyle ortaya çıkmıştır. Kemalizm ile Ulusalcılık tezi iç içe geçen İlhan, emek-sermaye çelişmesini yaşayan Batı'nın aksine, Batılı olmayan ulusların temel çelişmesini emperyalizm olarak görmüştür. İlhan'a göre Batılı olmayan toplumlarda, Batının "klasik gelişme şeması" dışında bir sosyo-ekonomik gelişme seyri söz konusudur. "*Bu yüzden, 19. Yüzyıl nihayetine doğru Batılı toplumlarda, 'mülk sahipleri' ile 'mülsüzler'; yani burjuvazi ile işçi sınıfı (proletarya) arasındaki farkı... karışıklığı ifade edebilmek amacıyla; bunların 'iki millet' sayılması bizim için anlaşılabilir, en azından zor anlaşılır bir şey*"dir. Üstelik, emperyalizmin aldığı boyut itibarıyla, işçi sınıfının artık "beynelmile" olma iddiası da ortadan kalkmıştır: "*Sosyalizmin ulusallaşması artık kaçınılmazdır(r)*" (İlhan, 2006:26). Bu düşünceyle yeryüzündeki temel çelişkiyi sanayileşmiş ülkeler ile geri kalmış ülkeler arasında bulan İlhan, Kemalist hareketin de bu çelişkidir hareket ettiğini ve Mustafa Kemal'in emperyalizm ile Türk halkı arasındaki çelişkiyi görüp, ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma mücadelesi verdiğini savunmuştur (Erdem, 2006:294).

Batılı olmayan ulusların sömürgelekten ve geri kalmışlıktan kurtulma savaşı verdikleri 1960'lı yıllarda da bu mücadele anlamını kaybetmemiş ve sınıf yerine ulus merkezli bakış önemini korumuştur. İlhan'ın ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma ile birlikte bir edebiyatçı olarak savunduğu ilkelerden biri de, ulusal kültür olmuştur. Siyasette ve iktisatta olduğu gibi kültürde de bağımsız bir yolun tutturulmadığını ve evrensel kültür olarak sunulan Batılı değerlerin Tanzimat ve İnönü dönemlerinde ithal edildiğini düşünen İlhan tarih, dil ve kültür bilincine dayalı ulusal bileşim fikrini savunmuştur (İlhan, 1986:92,93). İlhan'ın bu çerçevede geliştirdiği Ulusalcılık tezi, bir önceki kısımda değinildiği gibi, özcü bir kaygı taşımamış, milli meselelere sol bir dünya görüşüyle bakmayı ima etmiştir. Nitekim Türkiye'deki sol hareketlerin çoğunda bu milli kaygı gözlenmiştir. Bu kaygı, enternasyonal sosyalizm idealinin zayıfladığı bir çağda, emperyalizme karşı ulusal kurtuluş

mücadelelerinin, ulusal bağımsızlığın ve Sosyalizme dayalı ulusal kalkınmanın gerekliliğini yansıtmıştır. Birçok solcu gibi İlhan'ın Ulusalçı bakışı da buradan kaynaklanmıştır.

İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesinin sacayaklarından biri olan Ulusalçılık anlayışının, diğer iki sacayağı arasında, yani birbirinin antitezi olarak görülen Kemalizm ve Sosyalizm arasında bir köprü vazifesi gördüğü söylenebilir. Kemalizm'i ve Sosyalizmi ulusalçı ve anti-emperyalist bir zeminde birleştiren İlhan bu iki tezin ulusal bağımsızlık, ulusal kalkınma ve halk gücüne dayanmaları bakımından bir sentez yarattıklarını düşünmüştür. Daha önce belirtildiği gibi İlhan emperyalist tehdit altında bulunan ülkelerdeki temel sorunu sınıf değil, ulus ekseninde açıklamıştır. Kemalist ve sosyalist hareketin aynı dönemde anti-emperyalist direnişe geçtiğini ve bu iki hareketin ulusalçı liderleri olan Mustafa Kemal ile Sultan Galiyev'in mazlum milletlerin kurtuluşu için mücadeleye giriştiklerini düşünmüştür (İlhan, 2005:128,129). Dolayısıyla İlhan'ın Sosyalizm anlayışının arka plânında ulusalçı hassasiyetin yanı sıra, anti-emperyalist mücadelenin simgesi olarak gördüğü Sultan Galiyev de bulunmuştur.

İlhan'ın Sosyalizm anlayışı hem Sovyet Devrimi'nin anti-emperyalizminden hem Sultan Galiyev'in ulusal kurtuluş mücadelesinden izler taşımıştır. İlhan'ın Sosyalizmi; halk gücüne dayanması bakımından demokratik, tepeden inme hareketlerin baskıcılığına karşı özgürlükçü, enternasyonalist bloklara karşı ise ulusalçıdır. Sosyalizm anlayışını Ulusalçılık (ulusal kurtuluş devrimi, ulusal demokratik devrim, ulusal bağımsızlık, ulusal kalkınma) zemininde Kemalizm anlayışıyla bütünleştiren İlhan, bu üç tezi 1960'ların Türkiye'sinde bir sentez olarak formüle etmiş ve Ulusal Sol şiarıyla savunmuştur.

Geri kalmış bir ülke olan Türkiye için hedefi Sosyalizm olarak belirleyen İlhan, ittifak ve strateji yaklaşımını da ortaya koymuştur. İlhan'ın stratejisi, Ulusal Sol düşüncesindeki tezlerinden de anlaşılabilir gibi, halk gücüne dayalı, ulusalçı ve demokratik bir sol mücadeledir. İlhan bu mücadelede ittifak güçlerinin anti-emperyalist ve ulusalçı bir karakter taşımalarının asgari müşterek olduğunu ve milliyetçi, İslamcı hatta liberal de olsa bu karakteri taşıyan her hareketle ittifak kurulabileceğini belirtmiştir (Reyhan, 2012:311). Yani İlhan için mühim olan milli meselelere milli bir hassasiyet gösterebilmek ve bunun mücadelesini verebilmektir. Dolayısıyla ulusalçılığı bir ırk sorunu olarak değil, bir yurt sorunu olarak ele almış ve asgari müşterek olarak belirlemiştir (İlhan, 2018a:94).

SONUÇ

Türkiye'de sol düşünce çizgisinin temsilcilerinden biri olan Attilâ İlhan'ın Ulusal Sol düşüncesi bu çalışmada, İlhan'ın düşünsel evrimi ve içinde bulunduğu düşünce dünyası dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. İlhan'ın düşüncelerinin gelişiminde hayat tecrübesinin etkisi önemli görülmüş ve gençlik döneminde iz sürülmüştür. Esas olarak 1940'ları ve 1950'leri kapsayan bu dönemde İlhan'ın Kemalizm'e, Sosyalizme ve Batı'ya yönelik yaklaşımı belirginleşmeye başlamıştır. İlhan Kemalizm'i, Milli Mücadele dönemi üzerinden anlamlandırmış ve halk gücüne dayalı ulusal bir bağımsızlık hareketi olarak değerlendirmiştir. Onun bu yaklaşımı, ulusal kalkınmayı sağlamak için asker bürokrat öncülüğünde girişimleri savunan ve dönemin Türk solunda bir dereceye kadar etkili olan Yön-MDD hareketinden ayrılmıştır. Öte yandan Anadolu insanının yaşadığı yoksulluğun sebebini emperyalizmde bulmuş ve ulusal kalkınmanın yolunu Sosyalizm olarak görmüştür. Bu noktada kapitalist olmayan bir kalkınma yolu ve anti-emperyalizm vurgusu, dönemin Türk solunun ruhuna uygun olmakla birlikte, İlhan'ın, Kemalizmi değerlendirdiği, onu TİP çevrelerinden de ayırmıştır. İlhan, Mustafa Kemal ve Sultan Galiyev'e ulusal kurtuluş devrimi ve ulusal demokratik devrim bağlamında özel bir anlam atfetmiştir. Ulusalçılık anlayışını besleyen ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınma fikrini, bir edebiyatçı olarak ulusal kültür teziyle birleştirmiştir. İnönü ve Menderes döneminin siyaset, iktisat ve kültür politikalarının radikal bir muhalifi olan İlhan, Kemalist, ulusalçı ve özgürlükçü bir sol yaklaşımın temsilcisi olmuştur.

1960 öncesinin hayat tecrübesi ve bilgi birikimi, İlhan'ı, 1960'ların yükselen sol düşünce dünyasına taşımış ve dönemin sol hareketleri içinde bağımsız ve kendine özgü bir yerde durabilmesine imkân vermiştir. Kemalizm, Sosyalizm ve Ulusalçılık anlayışı üzerinden şekillenen ve bu çerçevede bir sentez olarak ortaya çıkan Ulusal Sol düşüncesini, dönemin sol hareketleri karşısında, kavramsal ve tarihsel bir zeminde, sistemli olarak savunmuştur. Bu düşüncüyü önce gazete ve dergi yazılarında, 1970'lerden itibaren ise denemeler hâlinde ortaya koymuştur.

Kemalizm ve Sosyalizmi bir arada düşünen ve bunu demokratik bir çerçevede sentezleyen İlhan, ulusal bir temelde kalkınmanın gerçekleşebileceğini savunmuştur. Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde asıl çelişkinin, Batılı toplumların şablonundan farklı olarak, burjuvazi ve işçi sınıfı arasında olmadığını, temel çelişkinin emperyalist devletlerle buna maruz kalan devletler arasında olduğunu düşünen İlhan için çıkış noktası, Ulusal Sol'dur.

KAYNAKÇA

- AVCIOĞLU, Doğan (1969), **Türkiye'nin Düzeni I**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AYBAR, Mehmet Ali (1968), **Bağımsızlık - Demokrasi - Sosyalizm Seçmeler: 1945-1967**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- AYBAR, Mehmet Ali (1988), **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, BDS Yayınları, İstanbul, Cilt.1.
- BALTA, Ecehan (2002), “*Türkiye Solunda Milliyetçilik: Üç Kaynak Üç Dönemeç*”, **Praksis Dergisi**, S.6, ss.153-174.
- BORA, Tanıl (2017), **Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇEÇEN, Anıl (1997), **Ulusal Sol**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- ECEVİT, Bülent (2009), **Ortanın Solu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- EMRE, Yunus (2016), “*Attilâ İlhan’ın Solu*”, **Aljazeera Türk**, www.aljazeera.com.tr/gorus/attila-ilhanin-solu (Erişim Tarihi: 27.02.2020).
- ERDEM, Demirhan Fahri (2006), “*Attilâ İlhan’ın Siyasal Düşünceleri, Ulusal Sol ve Milliyetçilik*”, **Düşünen Siyaset Dergisi**, S.22, ss.293-318.
- ERDEM, Demirhan Fahri (2010), “*Attilâ İlhan’ın Düşüncesinde Avrasya*”, **21. Yüzyıl Dergisi**, S.16, ss.49-60.
- ERDEM, Demirhan Fahri (2016), **Dünyada ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılık, Algılamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler**, Barış Kitabevi, Ankara.
- İLHAN, Attilâ (1986), **Ulusal Kültür Savaşı**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.
- İLHAN, Attilâ (1994), “*Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine (Söyleşi)*”, **Ulusal Dergisi**, S.4, ss.34-48.
- İLHAN, Attilâ (1998), “*Türk Sosyalizm Tarihi Üzerine (Söyleşi)*”, **Ulusal Dergisi**, S.5-6, ss.50-59.
- İLHAN, Attilâ (1999a), **Ufkun Arkasını Görebilmek**, Bilgi Yayınları, Ankara.
- İLHAN, Attilâ (1999b), “*Mustafa Kemal, Kemalizm ve Türk Solu Üzerine (Söyleşi)*”, **Ulusal Sola Teorik Katkı** (Ed. Hakan Reyhan, Örsan Şenalp, Gürsan Şenalp, Yiğit Akın), Ulusal Dergisi Kitaplığı, S.7, Ankara, ss.125-138.
- İLHAN, Attilâ (2004), **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İLHAN, Attilâ (2005), **Sultan Galiyef**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- İLHAN, Attilâ (2006), “*Takdim*”, **Bir Millet Uyanıyor** (Ed. Attilâ İlhan), Bilgi Yayınevi, İstanbul, ss.9-32.
- İLHAN, Attilâ (2017), **Hangi Batı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 13. Baskı.
- İLHAN, Attilâ (2018a), **Hangi Atatürk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 16. Baskı.
- İLHAN, Attilâ (2018b), **Hangi Sol**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- REYHAN, Hakan (2012), **Attilâ İlhan’ın Siyasal Düşüncesi**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ŞENER, Mustafa (2010), **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP**, Yordam Kitap, İstanbul.